

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Международна научна конференция
на Факултета по славянски филологии – 2017
„Надмощие и приспособяване“

АВТОРСКИТЕ ПРОМЕНИ
В СТИХОТВОРЕНИЕТО *НАПРЕД!*
НА ИВАН ВАЗОВ

Георги Георгиев
Средно духовно училище,
Софийска духовна семинария „Св. Иван Рилски“

AUTHOR'S CHANGES
IN THE POEM "FORWARD!" WRITTEN
BY IVAN VAZOV

Georgi Georgiev
Secondary Clerical School, Sofia Spiritual Seminary

Abstract. The object of analysis are two texts of the Ivan Vazov – hand written poetry „Forward“, found in Bulgarian historical archive of the National Library in Sofia and the first printed version, published in poetry collection „Under our sky. New Poems“ (1900).

The approach is textual. The purpose of the article is to follow the up coming changes and to search for an answer what caused them. The changes are thought as phonologically so lexical level. The changes that the author made from viewpoint of actions not of the thin king man achieve the aim to answer the rules of the time.

Keywords: handwriting, poetry, changes

В недългия живот на старозагорското литературно списание *Надежда* (от месец януари до месец май 1900 г. излизат само три книжки, и това е всичко) биват публикувани пет от изпратените от Вазов стихотворения – *Двайсетий век* (кн. 1), *Чети, говедарче!* (кн. 1), *Трудът* (кн. 1), *Две пролети* (кн. 2) и *Керванът* (кн. 3), а останалите, които са подготвени за печат, остават непубликувани, тъй като по финансови и други причини издаването се преустановява. Единствено стихотворението *Любов трябва* е отпечатано в *Сбирка от нови и интересни четива*, издадена от Атанас Илиев.

Фондът на старозагорския редактор съхранява само пет автентични Вазови ръкописа – на стихотворенията *Напред!*, *Керванът*, *Двайсетий век* и на

Песента на фъртуната (тук нямаме предвид машинописния текст отпечатък на стихотворението *Чети, говедарче!*, върху който Вазов е отбелязал някои свои бележки, след като е прочел коректурата).

Ст.н.с. д-р Илия Тодоров, ръководител на секцията Литературна библиография и изворознание в Института за литература на БАН през втората половина на 80-те г. на XX в., който специално се е занимавал с проучването на литературната дейност на старозагорското сп. *Надежда*, твърди в „Периодика и литература“ (т. 2), че по-интересни за изследователите на Вазовото творчество са *Двайсетий век* и фрагментите на стихотворенията *Любов трябва* и *Песента на фъртуната*, тъй като различията по отношение на публикуваните текстове са най-значителни. Доказателство за това е студията на проф. д-р Никола Георгиев върху стихотворението *Двайсетий век*, публикувана най-напред във в. *Култура*, където според известния литературовед извършените зачерквания от страна на Иван Вазов са намерили заслужено обяснение от различни гледни точки (вж. приложението на в. *Култура* от 28.04.2000¹). Промените, които Вазов извършва в стихотворението си *Двайсетий век* по препоръка на Атанас Илиев, постигат нужния ефект – творбата наистина звучи по-оптимистично. Изглежда, тенденцията се е запазила и в останалите четири ръкописа, споменати по-горе, с тази очевидна разлика, че не съществуват нито преки, нито косвени доказателства за каквато и да било намеса от страна на старозагорския редактор, както и други причини за промените при окончателното публикуване на стихотворенията.

Макар по-малобройни, но твърде интересни (пак според мнението на Илия Тодоров) са корекциите, направени от Вазов, и на стихотворенията *Напред!* и *Керванът*. Поради ограничения в обема тук ще се спрем само на първата творба – *Напред!*, предназначена за поредния, но неизлязъл брой на сп. *Надежда* и публикувана за първи път в стихосбирката *Под нашето небе* (1900 г.). Ще бъдат разгледани два текста – ръкопис и отпечатан вариант. В интерес на изследването се налага да отбележим, че върху ръкописа няма следи от редакторска намеса. Очевидните разлики между двата текста стават ясни единствено при тяхното сравнение. Извършените основни промени могат да бъдат определени като заместване и прибавяне. (Промени чрез разместване и съкращаване без заместване липсват.²)

Знае се, че литературната критика подминава с неохота (обяснимо защо) стихотворението *Напред!*, или ако се спира на него, то е по-скоро само да отбележи човешкия напредък в неговия неспирен кръговрат (Игов 1990, Цанева 1992).

¹ Вж. http://www.kultura.bg/media/my_html/2127/kraevек.htm. Именно тази студия се превърна в повод за написване на настоящото изследване. За напътствията в работата върху него сърдечно благодаря на проф. Никола Георгиев.

² За отбелязване е, че във Франция и в други страни вече е направена класификация на авторските промени и отдавна там се пишат изследвания върху тях.



Напретъ !

ПГ 551

НБКМ ☆ БИА
Фонд №
арх. ед.
д.

Напретъ ! Върви, гаси, горви... нъпи,
Но само не се спирай, не повръщай.
Цялата висока ли е? Не мисли:
Напретъ ! назади ~~не~~ понаде не адръцай,
Напретъ го устреми !

Споко : "Кой угай", "неотрвома", и "не погъ",
Из рѣчица си свѣто изобрѣщи.
Ще погнѣши сѣко, само се рѣши.
Въ гърдите гъби сѣмѣе и сѣрѣво ?
Бѣго пром и задъши !

Висок ли върха е и върв ? Стисни го.
Прѣчици ли нѣтъ ту е — тѣтъ пакъ,
Потока бѣсѣт ли е — прѣчици го,
Непроходимо ли е — ти го прѣорѣжи го,
Мити го дружи брѣвѣ.

Цѣлоно си не испускай прѣдъ бѣдоу,
Ти спѣлка не отѣдѣнай, свѣто бѣдо..
Упорно бѣи упорно го вода,
На ако падчѣши, погнѣши падѣ ти —
По харѣно — побѣди !

Напретъ ! Упорство, воля, Вѣра яка :
Тѣтъ твои правѣти гудѣа — напретъ !
Тѣ даватъ поѣка на убои сѣтѣи,
Печалѣти лаври върви на сокака,
Побѣтата — напретъ !

и. Ватъ

окт. 1899

БИА на НБКМ, ф. 230, а.е. П Г 551.

Под ръкописа на стихотворението четем: окт[омври] 1899.

Тук обаче задачата е друга. Целта на настоящата статия е да се осмислят наложените се авторски промени в посока от съмнението, колебанието в по-голямата част от ръкописа към оптимизма (бодрящината) и призивността в публикуваното стихотворение. Проследяването на тази линия би допълнило, макар и частично, представата за Вазовите творби от стихосбирката *Под нашето небе* (Вазов 1900), които, за да изпълнят някогашните повели на времето, е трябвало да се освободят от хамлетовските си тежнения. Публикуването на ръкописа и на печатния текст ще даде възможност и за една по-обективна оценка на качествата на стихотворението преди публикуването му и след това, като по този начин ще стане възможно и проследяването на еволюцията на интенцията на поета в творбата с оглед на нейното, както твърди Е. Д. Хирш (Hirsch 1967), правилно разбиране и анализиране.

Българският исторически архив на Националната библиотека *Св. св. Кирил и Методий* в София (БИА на НБКМ) съхранява грижливо пазенения фонд на Атанас Илиев, част от който е и Вазовото стихотворение *Напред!*.

В рамките на следващите месеци, внимателно подготвяйки стихосбирката *Под нашето небе* (1900 г.), Иван Вазов, воден от съзнанието (и от задължението) да утвърждава непреходни общочовешки идеали и ценности, чийто резерв по онова време е бил твърде изчерпан, вероятно е стигнал до убеждението, че този ръкопис се нуждае от известни промени. По този начин текстът би отговорил на общия тон на стихосбирката.³ Утвърждаването на непреходни идеали и ценности е изисквало призивност за вяра в по-доброто бъдеще, категоричност на оптимистичните убеждения, запазване на идеалите на едно поколение, на което той самият принадлежи, срещу новото време, заплашващо тези идеали. И тук е дошъл редът на онези авторски промени, които са се оказали най-добър „съветник“ по пътя на изпълнение на неговия върховен дълг. По посока на тези задачи, от една страна, като обществен ангажимент, а от друга – заради общия тон на стихосбирката *Под нашето небе*, Вазов решава (след като е извършил необходимите промени) да публикува като окончателен следния текст на стихотворението си *Напред!*:

³ Самият Вазов споделя пред проф. Иван Шишманов: „Това стихотворение отговаря (разр. моя, Г.Г.) на общия тон на сбирката ми“, като цитира стихове 1 и 8 (цит. по Шишманов 1976).

XXV.

Напрѣдъ!

Напрѣдъ! Върви, гази, лети, крачи!
 Но само не се спирай, не повръщай.
 Цѣлѣта висока ли ти е — търчи
 Напрѣдъ, назади погледъ не обръщай,
 Напрѣдъ го насочи!

Слова: «кой знай», „невѣрвамъ“ и „не мога“
 Изъ рѣчника си смѣло избириши:
 Ще можешъ сичко — само се рѣши.
 Въ гърди зачуишъ съмненѣе и тревога?
 Безъ жалъ ги задуши!

Високъ ли върха е и върлъ? Стигни го!
 Трънливъ ли друма ти е? Тичай пакъ!
 Потокътъ бѣсенъ ли е — прѣмини го!
 Непроходимъ ли е? ти прѣфрѣкни го —
 Мини на другий брягъ.

Ржцѣтъ не кръстосвай прѣдъ бѣдитѣ.
 Пò-лютъ ли е врагътъ — пò мжжъ бѣди!
 Упорний бой упорно го води!
 Па ако паднешъ, то съсъ честь падни ти! —
 Пò-харно — побѣди!

Напрѣдъ! Упорство, воля, вѣра яка—
 Тезъ сили правятъ чудеса, напрѣдъ!
 Тѣ даватъ потикътъ на цѣлий свѣтъ,
 Печелятъ лаври вѣрни на юнака,
 Побѣдата — навредъ.

София окт. 1899.

Из „Под нашето небе. Нови стихотворения“

И така, как е постигната интенцията за постепенно, но упорито следване на поставената цел?

Съществуващата в ръкописа семантична опозиция на последователно изписаните глаголи *фърчи* и *пълпи* (I строфа, 1 стих), респ. ‘ускорено (динамично)’ – ‘бавно (мудно)’ придвижване, е избягната в печатното издание. Тези два глагола са заменени съответно с *лети* и *крачи* в печатното издание. Гла-

голът *фърчи* е употребен в своето преносно значение, с което той влиза в синонимни отношения със съответното значение на *лети*. Откроява се и разлика в семантиката на езиковите единици във втората симетрична по място двойка (*пъпли* – *крачи*). Ако глаголът в повелителната форма *пъпли* означава ‘вървя, придвижвам се бавно, с усилие, обикновено по стръмнина; пълзя, лазя’ (РБЕ), то в глагола *крачи* (също в повелителна форма) липсват семите ‘бавно темпо’, ‘с усилие’. Последният е употребен със значение ‘ходя, вървя’ (РБЕ). Вероятно Вазов го е предпочел, тъй като действието, описано чрез него, е по-динамично и може да реализира призивност, а добавеният в края на стиха възклицателен знак само затвърждава тази идея и се явява графичен израз на подтика към уверено придвижване в посока напред. Така майсторски извършената замяна вече е прилягала на новия замисъл.

Римовата двойка повелителни глаголи (от ръкописа) *пъпли* – *не мисли* е заменена с друга (в печатното издание) – *крачи* – *търчи*. По този начин се постига и фонологична опозиция. При първата двойка е налице противопоставяне между билабиалните съгласни *п* и *м* (срв.: *пъпли* – *не мисли*) въз основа на някои признаци, характеризиращи двата звука. Съгласната *п*, която е шумова, се противопоставя на съгласната *м*, която е сонорна. За разлика от преградната *п* съгласната *м* е африкативна съгласна. От направените фонологични наблюдения става ясно, че макар да се противопоставят по основни признаци, двете съгласни *п* и *м* нямат ярко проявени фонологични различия. От своя страна лексемите в римовата двойка съдържат сонорната съгласна *л* (срв.: *пъпли* – *не мисли*), съответно съчетана със съгласните *п* и *с*.

При втората двойка и двата глагола съдържат еднакви съгласни – сонорната *р* и преградно-проходната *ч* (срв.: *крачи* – *търчи*).

Независимо от това, че и *р*, и *л* са сонорни съгласни, съществената разлика между тях е, че *р* е вибрант, а *л* е латерална съгласна. Оттук и рязката опозиция между съгласковите съчетания *-пл-*, *-сл-* (в *пъпли* – *не мисли*), от една страна, и съгласната *ч* и съчетанието *-рч-* (в *крачи* – *търчи*), от друга страна. На тази опозиция се основава и разликата в чуваемостта.

Направените фонологични наблюдения върху звуковия състав на римовите двойки доказва тезата, че замяната на глаголите в I строфа на печатното издание „Напред!“ е довела до по-голяма призивност (и убедителност!) както на фонологично равнище, така и на лексикално. По този начин и заложената интенция в строфата се е изместила в посока към по-голяма категоричност на идеята за упорито преследване на целта. Извършената лексикална промяна на римовите двойки в първата строфа може да се разглежда и от друга гледна точка. В ръкописа линията на съмняващия се, на колебаещия се човек, ръзпънат от хамлетовски противоречия и тревоги, люшкащ се между мисъл и действие, е основна, водеща линия. Това е линията на мислещия човек.

Резултатът от една привидно незначителна корекция (замяната на *не мисли* в ръкописа с глагола *търчи* в печатното издание) води до съществена смис-

лова промяна, която се отнася до поведението на адресата – човекът трябва да даде воля на своите действия, а не да се остави да бъде разкъсван от хамлетовски съмнения. (Всъщност, действащият човек е изместил мислещия и това се вписва по-добре в общия контекст на стихотворението и особено предвид препоръката на поета, изказана във II строфа, в която липсват лексикални изменения – съмненията трябва да бъдат „без жал“ задушени.)

Последната промяна в първа строфа на стихотворението *Hanped!* е също лексикална. Поетът зачерква повелителния глагол *устреми* в петия стих и на негово място поставя глагола *насочи*. Разликата в семантиката на двата глагола (в съчетание със съществителното *поглед*) определя и разликите в смисъла на стиховете, където са извършени промените. При първия глагол се откроява силата на движението и крайната точка, докато при втория – съсредоточеното внимание към обект, който се явява крайна точка.

Направените корекции в стиховете на I строфа променят смисъла ѝ. Те следват логиката за призивност към повече вяра на човека в собствените му сили. Новоизградената строфа се превръща в мощен механизъм за широко въздействие. Гласът на Вазов се е превърнал във власт, институция, който по силата вече на други закони има приоритетното право освен да бъде слушан, и неотклонно да бъде следван.

Извършените корекции във II строфа са пунктуационни и граматични и не променят първоначалната интенция.

В III строфа също е осъществена лексикална промяна – стилистично неутралната дума *път* е заменена със стилистично маркираната *друм*. Получилата се стилизация е интересна не само заради избора на архаизма. Тя е любопитна и от гледна точка на близостта между съгласковите съчетания на думите *трънлив* и *друма*.

Най-значителни са промените в IV строфа на стихотворението *Hanped!*. Тук са съкратени цели словосъчетания и са заменени с други. Вместо израза в ръкописа *Целта си не изпускай* в печатното издание е написано *Ръцете не кръстосвай*. За насочването към целта вече е станало дума в I-та строфа на стихотворението, и съвсем логично Вазов е преценил, че от този израз няма повече нужда. Поетът е намерил за по-подходящо отново да напомни, че бедите не трябва да се посрещат с бездействие. Интересно изградената опозиция *враг – мъж* е нов призивен стимул, чрез който човек може (и трябва) да повярва в собствените си сили. „Появата“ на по-свиреп, на по-жесток враг (*полют враг*) изисква съответното противодействие – персонажът трябва да е *пò мъж* ‘по-смел мъж’. При съпоставката на двата текста се открива своеобразно степенуване – срв. съчетанието *смел бъди* (в ръкописа) и *пò мъж* (в печатния вариант). Определено новият вариант има значително по-призивен характер.

Освобождавайки се от хамлетовските съмнения, *Hanped!* се освобождава и от бездействието, защото колебаещите се и размишляващи хамлетовци са осъдени на бездействие. Защото за действието е потребна преди всичко воля и

тази воля в окончателния текст на *Hanped!* вече е станала факт.⁴ Трябва да се посочи още, че не само лексикалните, но и пунктуационните промени допринасят за различния облик на стихотворението. Не е случаен и фактът, че ако в ръкописа удивителните знаци са седем, то в печатния текст те са два пъти повече.

Осмислени от гледна точка на линията на действия, а не на мислещия човек, авторските промени в стихотворението *Hanped!* на Иван Вазов постигат целта си. Поетът отговаря на повелите на времето, променяйки частично своята първоначална интенция.

Направените наблюдения дават отговор на въпроса, защо на тази творба литературната критика е гледала и гледа с неохота. Обяснението е в откровенията декларативност и призивност на стихотворението, което е трябвало да отговори на редица обществени потребности и ангажменти, като по този начин си е осигурило нужната тогавашна актуалност и е изпълнило задачите на времето.

Неслучайно още древните стигат до убеждението, че и книгите си имат своя съдба (*Habent sua fata libelli*). И като потвърждение на това ще припомним още нещо. Когато през 1900 г. излиза стихосбирката на Вазов *Под нашето небе*, появата на която авторът ѝ е очаквал с възторг, тогавашната литературна критика я посреща с мълчание, болезнено мълчание. Учуден, даже стреснат, поетът търси утеха у своя довереник проф. Иван Шишманов, пред когото с болка споделя, че е изненадан от този факт, тъй като творението му отговаря на всички повели на времето – в него са възпети както любовта към отечеството, така и тези граждански добродетели, които са основа на силата и величието на един народ. В недоумението на Вазов не присъстват каквито и да било съмнения относно качествата на стихосбирката. За него тя е и си остава „една от най-хубавите сбирки“. И за самоуспокоение той стига до заключението, че истинската причина за мълчанието на критиката се корени не в друго, а в създадената между него и младите антипатия, когато е заемал министерски пост в кабинета на Стоилов. Единствено Иван Ст. Андрейчин пише в сп. *Демократически преглед* обругаваща по брутален начин статия по думите на Вазов. Но поетът не захвърля перото, тъй като чувства, че само призиванието му трябва да го крепи в тези тежки несгоди. Такава е била ситуацията някога...

Днес, надниквайки в стихотворението *Hanped!* от стихосбирката *Под нашето небе*, ние се убеждаваме, че промените, които е извършвал поетът, следват посоката на превръщането му в глас на властта, институция. Подобна

⁴ Трябва да отбележим още, че в по-късните публикации на стихотворението се наблюдават разлики с варианта от 1899 г. Такъв е случаят например с изданието на „Български писател“ „Иван Вазов, том първи. Стихотворения“ от 1986 г., където в I строфа, 1 стих глаголите *лети*, *крачи* са заменени с *пълзи*, *фърчи*, а в IV строфа изразът *Упорний бой упорно го води!* изцяло е зачеркнат.

„привилегия“ винаги е била обществено добре обезпечена – по силата на редица юридически норми този глас притежава приоритетното право добре да бъде слушан и... неотклонно следван. Средствата на неговото въздействие са по правило прости, а по природа отдавна известни – в културната история на цивилизациите лесният път на зачеркване на субективно-личното най-често е бил съпроводен с кратковременно и обикновено твърде тъжно утвърждаване на обществено значимото...

Доказва го, за съжаление, и стихосбирката *Под нашето небе* на Иван Вазов, от рождението на която ни делят цели 117 години...

Библиография

- Вазов 1900:** Вазов, Ив. *Под нашето небе. Нови стихотворения*. Пловдив: „Труд“, 1900.
- Вазов 1986:** Вазов, Ив. *Съчинения. Том първи*. София: „Български писател“, 1986.
- Игов 1990:** Игов, Св. *История на българската литература – 1878 – 1944*. София: БАН, 1990.
- РБЕ:** Колектив на Института за български език при БАН. *Речник на българския език*. <http://ibl.bas.bg/rbe/>
- Цанева 1992:** Цанева, М. *Иван Вазов. Поетически път*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1992.
- Шишманов 1976:** Шишманов, Ив. Д. *Иван Вазов. Спомени и документи. Второ допълнено издание*. София: „Български писател“, 1976.
- Hirsch 1967:** Hirsch, E. D. *Validity in Interpretation*. Yale University Press, 1967.

